SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

ESHITISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALAR BILAN KORREKSION-PEDAGOGIK ISH OLIB BORISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Rustamova Bahora

Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti, Maxsus pedagogika: logopediya yo‘nalishi

bahorar132@gmail.com

Muzaffarova Hayitgul Nesibovna

Maxsus pedagogika kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Mazkur maqolada eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning psixologik, fiziologik va kommunikativ rivojlanish xususiyatlari, ularni ta’lim-tarbiya jarayoniga moslashtirish hamda korreksion-pedagogik ishlarni tashkil etish masalalari yoritiladi. Eshitish qobiliyatining pasayishi bolaning nutqiy rivojlanishi, atrofdagilar bilan muloqot qilishi, bilimlarni o‘zlashtirishi va ijtimoiy munosabatlarga kirishishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli bunday bolalar bilan ishlashda individual yondashuv, eshitish idrokini rivojlantirish, nutqiy mashqlar, vizual vositalar, imo-ishora tili va zamonaviy texnik vositalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Maqolada pedagog, surdopedagog, logoped, ota-ona va tibbiyot mutaxassislarining hamkorligi asosida olib boriladigan ishlarning asosiy yo‘nalishlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar

eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar, surdopedagogika, eshitish idroki, nutqiy rivojlanish, korreksion-pedagogik ish, imo-ishora tili, eshitish apparati, kommunikativ ko‘nikma, inklyuziv ta’lim

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности психофизического и коммуникативного развития детей с нарушениями слуха, а также вопросы организации коррекционно-педагогической работы. Снижение слуха может влиять на развитие речи, общение, усвоение знаний и социальную адаптацию ребёнка. Особое внимание уделяется индивидуальному подходу, развитию слухового восприятия, речевым упражнениям, использованию наглядных

средств, жестового языка и современных технических устройств. Также анализируется значение сотрудничества сурдопедагога, логопеда, учителя, родителей и медицинских специалистов.

Ключевые слова

дети с нарушениями слуха, сурдопедагогика, слуховое восприятие, речевое развитие, коррекционно-педагогическая работа, жестовый язык, слуховой аппарат, коммуникативные навыки.

Abstract

This article examines the psychological, physiological, and communicative development of children with hearing impairments and the organization of corrective and educational support. Hearing loss may affect speech development, communication, learning, and social participation. The article discusses individualized educational approaches, auditory perception training, speech activities, visual materials, sign language, and assistive hearing technologies. It also emphasizes cooperation among special education teachers, speech-language specialists, families, and healthcare professionals.

Keywords

children with hearing impairments, special education, auditory perception, speech development, corrective education, sign language, hearing aids, communication skills.

Kirish

Eshitish insonning atrof-muhit bilan aloqa o‘rnatishi, nutqni egallashi, axborotni qabul qilishi va ijtimoiy munosabatlarda ishtirok etishida muhim o‘rin tutadigan sezgi tizimlaridan biridir. Bola hayotining dastlabki davrlaridanoq tovushlarni eshitish orqali ona tilidagi nutq tovushlari, so‘zlar, ohang va muloqot shakllari bilan tanishadi. Shu sababli eshitish qobiliyatining cheklanishi bolaning nutqiy va kommunikativ rivojlanishiga muayyan ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, eshitish bilan bog‘liq muammolar bolalarning ta’lim olishi, nutqiy rivojlanishi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga ta’sir qilishi mumkin. Eshitishdagi muammolarni erta aniqlash va zarur yordamni o‘z vaqtida tashkil etish bolaning rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi [1].

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashda ularning imkoniyatlari, eshitish darajasi, nutqiy rivojlanishi, yoshi, qiziqishlari va individual ehtiyojlarini hisobga olish zarur. Bunday yondashuv bolaning ta’lim jarayonida faol qatnashishi, mustaqil fikrlashi va atrofdagilar bilan samarali muloqot qilishiga yordam beradi.

Tadqiqotning maqsadi va metodologik yondashuvi

Maqolaning asosiy maqsadi eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlarning mazmuni, yo‘nalishlari va samarali usullarini tahlil qilishdan iborat.

Ish nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, maxsus pedagogika, surdopedagogika, psixologiya va eshitish salomatligiga oid ilmiy manbalarni o‘rganish, taqqoslash va umumlashtirish usullariga asoslanadi. Maqolada yangi empirik tajriba yoki klinik tadqiqot natijalari da’vo qilinmaydi. Asosiy e’tibor pedagogik yondashuvlar va amaliy tavsiyalarni tizimlashtirishga qaratiladi.

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning rivojlanish xususiyatlari

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar — eshitish analizatorining turli darajadagi buzilishi sababli tovushlarni qabul qilishda qiyinchilikka duch keladigan bolalardir. Eshitishdagi cheklanish bir yoki ikkala quloqda kuzatilishi, yengil darajadan chuqur darajagacha farqlanishi mumkin. Eshitish buzilishining turi va darajasi maxsus audiologik tekshiruvlar orqali aniqlanadi [2].

Eshitishdagi muammolar bolaning rivojlanishiga turlicha ta’sir qiladi. Ayrim bolalarda tovushlarni farqlash va nutqni tushunish qiyinlashsa, boshqalarida og‘zaki nutqni shakllantirish uchun qo‘shimcha pedagogik yordam talab etiladi. Biroq eshitishida nuqsoni bo‘lgan barcha bolalarning rivojlanish xususiyatlari bir xil bo‘lmaydi. Ularning har biri individual yondashuvni talab qiladi.

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda quyidagi rivojlanish xususiyatlari uchrashi mumkin:

Nutqiy rivojlanish: eshitilgan so‘zlarni o‘zlashtirish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish va gap tuzishda qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin.

Kommunikativ rivojlanish: og‘zaki muloqotni tushunish va suhbatda ishtirok etish uchun qo‘shimcha vositalarga ehtiyoj paydo bo‘lishi mumkin.

Bilish faoliyati: axborotni qabul qilishda ko‘rgazmali materiallar va amaliy topshiriqlar muhim yordam beradi.

Ijtimoiy rivojlanish: tengdoshlari bilan muloqot qilish va jamoaviy faoliyatda qatnashish uchun qulay kommunikativ muhit zarur.

Emotsional rivojlanish: bolaning o‘z fikrini ifodalashi va boshqalar tomonidan tushunilishi uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini qo‘llab-quvvatlaydi.

Mazkur xususiyatlar bolaning eshitish darajasi, til tajribasi, oilaviy muhiti va olgan pedagogik yordamiga bog‘liq ravishda namoyon bo‘ladi.

Eshitish nuqsonlarining turlari va darajalari

Eshitish buzilishlari kelib chiqish mexanizmiga ko‘ra bir necha turga ajratiladi. O‘tkazuvchi eshitish buzilishida tovushning tashqi yoki o‘rta quloq orqali ichki quloqqa yetib borishi qiyinlashadi. Sensorinevral eshitish buzilishida ichki quloq yoki eshitish nervi faoliyatidagi o‘zgarishlar muhim o‘rin tutadi. Aralash turdagi buzilishda esa o‘tkazuvchi va sensorinevral omillar birgalikda uchraydi [2].

Eshitish qobiliyatining pasayish darajasi odatda yengil, o‘rtacha, og‘ir va chuqur darajalarga ajratiladi. Ushbu tasnif bolaning eshitish imkoniyatlarini baholash va unga mos ta’limiy hamda reabilitatsion yordamni belgilashda ahamiyatlidir.

Shuni ta’kidlash kerakki, eshitish nuqsonining turi yoki darajasi bolaning aqliy salohiyatini belgilamaydi. To‘g‘ri tashkil etilgan ta’lim, qulay kommunikativ muhit va individual yordam orqali bola o‘z imkoniyatlarini rivojlantirishi mumkin.

Korreksion-pedagogik ishlarning asosiy yo‘nalishlari

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan korreksion-pedagogik ishlar bolaning mavjud imkoniyatlarini rivojlantirish, muloqotga kirishishini qo‘llab-quvvatlash va ta’lim jarayonidagi to‘siqlarni kamaytirishga qaratiladi.

Eshitish idrokini rivojlantirish. Mashg‘ulotlarda bolaning eshitish imkoniyatlariga mos tovushlar, so‘zlar va nutqiy materiallardan foydalaniladi. Bola tovushlarni farqlash, ularning manbasini aniqlash va eshitilgan axborotni anglashga o‘rgatiladi. Bunday mashqlar mutaxassis tavsiyasi va bolaning individual imkoniyatlari asosida tanlanadi.

Nutqiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash. Logopedik mashg‘ulotlarda nutq tovushlarini shakllantirish, so‘z boyligini kengaytirish, gap tuzish va fikrni izchil ifodalash ko‘nikmalari rivojlantiriladi. Mashqlar bolaning yoshiga va nutqiy rivojlanish darajasiga mos bo‘lishi kerak.

Vizual vositalardan foydalanish. Rasmlar, predmetlar, yozuvlar, jadvallar, videomateriallar va ko‘rgazmali topshiriqlar o‘quv axborotini tushunishni

yengillashtiradi. O‘qituvchi yangi mavzuni tushuntirishda og‘zaki nutq bilan birga vizual tayanchlardan ham foydalanishi maqsadga muvofiq.

Imo-ishora va muqobil kommunikatsiya vositalari.

Imo-ishora tili eshitishida nuqsoni bo‘lgan ayrim bolalar uchun muhim muloqot vositasidir. Shuningdek, yozma nutq, rasmlar, belgilar va boshqa qo‘shimcha kommunikatsiya usullari bolaning fikrini ifodalash imkoniyatlarini kengaytiradi. Kommunikatsiya usuli bolaning ehtiyoji va oilasi bilan hamkorlikda belgilanadi.

Ijtimoiy moslashuvni rivojlantirish. Guruhli o‘yinlar, juftlikdagi topshiriqlar, ijodiy faoliyat va kundalik vaziyatlarga asoslangan mashqlar bolalarning tengdoshlari bilan muloqot qilishiga yordam beradi. Bunda bolaning faol ishtiroki va mustaqil fikr bildirishiga sharoit yaratiladi.

Ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan metodlar

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni o‘qitishda ko‘rgazmali, amaliy, og‘zaki, yozma va interfaol metodlardan foydalanish mumkin. Metodlarni tanlashda bolaning eshitish darajasi, nutqiy imkoniyati, yoshi va individual ta’lim ehtiyojlari hisobga olinadi.

Ko‘rgazmali metodda rasmlar, predmetlar, videolavhalar va belgilar orqali yangi tushunchalar izohlanadi. Amaliy metodda bola predmetlarni ushlab ko‘rish, taqqoslash, guruhlash va turli topshiriqlarni bajarish orqali bilim oladi. Interfaol metodlarda esa juftlikda ishlash, rolli o‘yinlar va guruhli mashg‘ulotlar tashkil etiladi.

Dars jarayonida pedagog bolaning yuziga qarab gapirishi, so‘zlarni aniq talaffuz qilishi, ortiqcha shovqinni kamaytirishi va muhim ma’lumotlarni yozma shaklda ham taqdim etishi lozim. Bunda bolaning labdan o‘qish imkoniyati bo‘lsa, pedagogning yuzini ko‘rishi uchun qulay joylashuv ta’minlanadi.

Zamonaviy texnik vositalar va ularning ahamiyati

Bugungi kunda eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta’lim olishi va muloqotini qo‘llab-quvvatlashda turli texnik vositalardan foydalaniladi. Eshitish apparatlari, koxlear implantlar, FM yoki boshqa masofaviy mikrofon tizimlari, subtitrli videolar va vizual ogohlantirish vositalari shular jumlasidandir.

Eshitish apparati tovushlarni kuchaytirish orqali eshitish imkoniyatini yaxshilashga yordam beradi. Koxlear implant esa ayrim turdagi og‘ir va chuqur sensorinevral eshitish

buzilishlarida qo‘llaniladigan maxsus tibbiy texnologiyadir. Ushbu vositalardan foydalanish bo‘yicha qaror audiolog va tegishli tibbiyot mutaxassislari tomonidan bolaning individual holatiga qarab belgilanadi [1; 2].

Texnik vositalar pedagogik va kommunikativ yordamning o‘rnini to‘liq bosa olmaydi. Ular nutqiy mashg‘ulotlar, tilni rivojlantirish, oilaviy muloqot va maxsus ta’lim bilan birgalikda qo‘llanganda samaraliroq bo‘lishi mumkin.

Oila va pedagog hamkorligining ahamiyati

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning rivojlanishida oila muhim o‘rin tutadi. Ota-onalar bolaning kundalik muloqot ehtiyojlarini kuzatishi, uning fikrini ifodalashiga imkon berishi va mutaxassislar tavsiyalariga amal qilishi zarur.

Pedagog va ota-onalar o‘rtasidagi muntazam hamkorlik bolaning ta’limdagi yutuqlari, qiyinchiliklari va ehtiyojlarini aniqlashga yordam beradi. Surdopedagog, logoped, psixolog, audiolog va boshqa mutaxassislar o‘zaro hamkorlikda bolaning rivojlanishiga mos individual yordam rejasini ishlab chiqishlari mumkin.

Oilada bolaning imo-ishora, og‘zaki nutq yoki boshqa qulay kommunikatsiya vositalari orqali muloqot qilishi qo‘llab-quvvatlanishi lozim. Eng muhimi, bola o‘z fikrini erkin ifodalashi va oila a’zolari tomonidan tushunilishini his etishi kerak.

Natijalarni baholash mezonlari

Korreksion-pedagogik ishlarning samaradorligi faqat bolaning talaffuzi yoki o‘zlashtirgan so‘zlari soni bilan baholanmasligi kerak. Baholash jarayonida bolaning umumiy kommunikativ imkoniyatlari, mustaqilligi va ta’lim faoliyatidagi ishtiroki ham hisobga olinadi.

Kuzatuv davomida quyidagi mezonlarga e’tibor qaratish mumkin:

Tanish tovushlar va nutqiy birliklarni farqlash imkoniyati.

Ko‘rsatma va topshiriqlarni tushunishi.

O‘z fikrini og‘zaki, yozma yoki imo-ishora orqali ifodalashi.

Suhbatda navbat bilan ishtirok etishi.

Tengdoshlari bilan muloqotga kirishishi.

O‘quv topshiriqlarini mustaqil bajarishi.

O‘rganilgan ko‘nikmalarni kundalik vaziyatlarda qo‘llashi.

Baholash natijalari boshlang‘ich holat bilan taqqoslanadi. Zarur hollarda mashg‘ulot mazmuni va pedagogik yondashuv qayta ko‘rib chiqiladi.

Muhokama

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlar kompleks va uzluksiz tashkil etilishi lozim. Bunda faqat eshitish qobiliyatini rivojlantirishga e’tibor qaratish yetarli emas. Bolaning tilni egallashi, o‘z fikrini ifodalashi, ijtimoiy munosabatlarga kirishishi va ta’lim jarayonida faol qatnashishi ham muhim hisoblanadi.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti eshitishdagi muammolarni erta aniqlash, zarur texnik vositalar va reabilitatsion xizmatlardan foydalanish, shuningdek, ta’lim muhitini moslashtirish muhimligini ta’kidlaydi [1]. AQSH Kasalliklarni nazorat qilish va profilaktika markazlari ma’lumotlarida ham erta yordam bolaning nutqiy, til va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim omil sifatida qayd etilgan [3].

Shu bilan birga, barcha bolalar uchun yagona metod yoki kommunikatsiya shaklini belgilash to‘g‘ri emas. Har bir bolaning individual ehtiyojlari, oilaviy muhiti va kommunikativ imkoniyatlari hisobga olinishi zarur. Bu esa surdopedagog, logoped, psixolog, tibbiyot mutaxassisi va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikni talab qiladi.

Xulosa

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlar ularning nutqiy, kommunikativ, bilish va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Bunday faoliyat bolaning eshitish imkoniyatlari va individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim.

Eshitish idrokini rivojlantirish, nutqiy mashqlar, vizual materiallar, imo-ishora tili, zamonaviy texnik vositalar va interfaol metodlardan foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bolaning rivojlanishida oilaviy muhit, pedagogik qo‘llab-quvvatlash va mutaxassislar hamkorligi alohida o‘rin tutadi.

Xulosa qilib aytganda, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarga ta’lim berishda asosiy maqsad ularning imkoniyatlarini cheklash emas, balki mavjud salohiyatini yuzaga chiqarish, mustaqil muloqot qilishiga sharoit yaratish va jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta’minlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. (2019). Childhood hearing loss: Strategies for prevention and care. Geneva: WHO. https://www.who.int/publications/i/item/childhood-hearing-loss-strategies-for-prevention-and-care

2. World Health Organization. (2026). Deafness and hearing loss. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/deafness-and-hearing-loss

3. Centers for Disease Control and Prevention. (2024). Treatment and Intervention for Hearing Loss in Children. https://www.cdc.gov/hearing-loss-children/treatment/

4. American Speech-Language-Hearing Association. (2021). Audiology Information Series: Childhood Hearing Loss. https://www.asha.org/